

STANISŁAW KOSIŃSKI

EWOLUCJA I OSOBLIWOŚCI ZAWODU AGRONOMA

I. UWAGI WSTĘPNE

Dynamiczny rozwój społeczno-gospodarczy kraju w powojennym trzydziestoleciu, głównie zaś w ostatnich latach, spowodował poważne zmiany w strukturze zawodowej naszego społeczeństwa, a zwłaszcza społeczeństwa wiejskiego. Pod wpływem tych różnorodnych przeobrażeń szybciej zachodzi proces profesjonalizacji pracy w rolnictwie, którego wskaźnikami są nowe zawody i specjalności wyraźnie zaznaczające swoją obecność w społeczności wiejskiej i w produkcji rolniczej. Jednym z nowych i powszechnie znanych w środowisku wiejskim zawodów jest agronom (instruktor) gminnej służby rolnej¹.

Zawód i kategoria zawodowa to wprawdzie dwa różne pojęcia socjologiczne, będące jednak sobie tak bliskie, iż ich całkiem odrębne potraktowanie w niniejszym artykule byłoby merytorycznie i metodologicznie zbyt ryzykowne. Mówiąc więc o zawodzie agronoma, jednocześnie poruszać będziemy istotne problemy służby rolnej jako kategorii zawodowej.

Po kilku gruntowych modyfikacjach powojennego systemu doradztwa rolniczego ściśle powiązanych z parokrotnie zmieniającymi się koncepcjami polityki rolnej z dniem 1 I 1973 r. wraz z dokonaną reorganizacją administracji państwowej na szczeblu gminnym stworzono nowy model służby rolnej. Przed tą liczebnie i jakościowo wzrastającą kategorią zawodową postawiono doniosłe i rozległe zadania dotyczące wszechstronnego unowocześnienia wsi i rolnictwa.

Ekonomiczna i społeczno-ustrojowa pryncypialność celów realizowanych przez tę ponad 15-tysięczną grupę pracowniczą poniekąd prowokuje do zwrócenia uwagi na kształtujący się jeszcze zawód agronoma, a tym samym na służbę rolną jako kategorię zawodową. Społeczne problemy interesującego nas tu zawodu i służby rolnej w dalszych rozważaniach będą analizowane równolegle.

¹ B. Głębiowski, Z. Grzelak, *Ewolucja ról i pozycja inteligencji w środowisku wiejskim*, w: *Młode pokolenie wsi Polski Ludowej*, t. VII, Warszawa 1969.

Podstawę źródłową niniejszego artykułu, poza odpowiednią literaturą, stanowią materiały urzędowe i dane statystyczne pochodzące z odpowiednich instytucji oraz wstępne wyniki badań przeprowadzonych wśród naczelników gmin, referentów rolnych i gminnej służby rolnej niektórych powiatów województw lubelskiego i rzeszowskiego.

II. UŚCIŚLENIA TERMINOLOGICZNE

Rekonstruując powojenny proces kształtowania się zawodu agronoma i służby rolnej oraz wskazując główne jego etapy i tendencje rozwojowe, choćby dla uniknięcia potencjalnych dwuznaczności czy nawet wprost nieporozumień, należy uściślić kluczowe terminy i zwroty, które co pewien czas zmieniały swoje formalno-prawne i potoczne znaczenie. Bliższego sprecyzowania wymaga przede wszystkim główny zwrot „służba rolna”, którą na przestrzeni ostatniego trzydziestolecia różnie określano i nadawano jej rozmaite statusy i modele organizacyjne.

W języku naukowym i obiegowym „służba rolna” najczęściej była i jest pojmowana jako szeroki krąg specjalistów rolnictwa zatrudnionych w administracji państwowej, związkach kółek rolniczych i zrzeszeniach branżowych, przemyśle rolno-spożywczym oraz; w spółdzielczości i PGR, którzy zgodnie z posiadanym przygotowaniem profesjonalnym udzielają rolnictwu różnorodnej pomocy. W skład tak pojętej służby rolnej wchodzi różni specjaliści, a zwłaszcza agronomowie, zootechnicy, agromelioranci, mechanizatorzy rolnictwa, lekarze weterynarii itp. Wymienionych tu, jak również innych specjalistów obsługujących wieś i rolnictwo, w mowie potocznej nazywa się „służbą rolną”, natomiast w literaturze naukowej i nomenklaturze urzędowej „kadrami fachowej obsługi rolnictwa”.

Spśród wielospecjalistycznej i różnobranżowej służby rolnej wyodrębnia się często „terenową służbę rolną”, składającą się z fachowców rolnictwa zatrudnionych wyłącznie na niższych szczeblach administracji państwowej i jednostek terenowych różnorodnych zrzeszeń i związków branżowych. Specjaliści ci przeważną część swoich obowiązków składających się na rolę zawodową realizują bezpośrednio na wsi lub w gminie oraz w niedużym stopniu w odpowiednich instytucjach czy też instancjach szczebla powiatowego i wojewódzkiego określonych organizacji i zrzeszeń. Terenowa służba rolna działa zatem bezpośrednio w gospodarstwach rolnych lub hodowlanych albo też w ich pobliżu.

Nierzadko też stosuje się pojęcie „służba agronomiczna”, które nie jest jednoznacznie rozumiane. Weszło ono najpierw do języka urzędowego celem określenia instruktorów kółek rolniczych, skupiających pod koniec lat pięćdziesiątych trzon służby rolnej oraz będących bezpośrednio odpowiedzialnych za prowadzenie doradztwa rolniczego i upowszechnianie postępu w indywidualnym rolnictwie.

Stosunkowo wcześniej pojawiły się również nazwy stanowisk związanych z działalnością doradczą w rolnictwie, jak „agronom rejonowy” i „zootechnik rejonowy”. Na tych stanowiskach zatrudniano odpowiednich specjalistów jeszcze przed 1958 r. Formalnie byli oni pracownikami prezydiów PRN, lecz faktycznie pracowali poza nimi, czyli w tzw. rejonie, obejmującym swoim zasięgiem obszar zwykle większy niż jednej gromady. Oba te stanowiska — zdaniem M. Kargola² — zostały oficjalnie wprowadzone do słownictwa urzędowego i obiegowego pod koniec 1960 r. w związku z rozpoczętą wówczas budową agronomówek przeznaczonych dla terenowej służby rolnej, której trzon z pewnym wyprzedzeniem, bo już w latach 1966-1967 zaczęto określać mianem służby gromadzkiej, obejmując nim również i lekarzy weterynarii.

W rezultacie gruntownej reorganizacji systemu doradztwa rolniczego, przeprowadzonej w 1968 r. formalnie, powołano, w pewnym sensie wcześniej już działającą, gromadzką służbę rolną bezpośrednio zatrudnioną w prezydium GRN. Po czterech latach jej funkcjonowania dokonano kolejnej, zarazem dotychczas ostatniej, także szeroko zakrojonej, modernizacji interesującej nas tu kategorii zawodowej. Efektem tej właśnie reorganizacji było powołanie działającej współcześnie gminnej służby rolnej. W dalszej części rozważań będzie ona nieco dokładniej scharakteryzowana głównie jako ostatnia z faz strukturalnej ewolucji analizowanej w kategorii zawodowej. Zgodnie z wcześniej przyjętą i szerzej uzasadnioną koncepcją charakterystyka ta odnosić się będzie częściowo również do zawodu agronoma zwanego też obecnie instruktorem gminnej służby rolnej.

III. EWOLUCJA I FAZY ROZWOJOWE SŁUŻBY ROLNEJ W POLSCE LUDOWEJ

Przedstawiając ogólnie trzydziestoletni proces kształtowania się służby rolnej jako swoistej kategorii zawodowej, nie można nie zauważyć, że już w pierwszych tygodniach tworzenia administracji państwowej na nowo wyzwolonych terenach przy starostwach powoływano powiatowe biura rolne, których pierwszoplanowym celem było udzielanie materialnej i specjalistycznej pomocy zdewastowanemu przez okupanta indywidualnemu rolnictwu. Oczywiście te zespoły specjalistów rolnych, zwane powiatowymi biurami rolnymi, organizowano na wzorach i bogatych tradycjach międzywojennej agronomii społecznej³. Sukcesywnie powiększała się kadra biur rolnych, która pod koniec 1946 r. liczyła

² M. Kargol, *Organizacja i metody pracy służby rolnej w gromadzie*, Warszawa 1970, s. 7-9.

³ W. Bronikowski, *Agronomia społeczna jako środek polityki rolnej*, Warszawa 1938.

przeciętnie w każdym prawie powiecie 7-10 pracowników z kierownikiem biura na czele. Działalność merytoryczną tego zespołu pracowniczego cechowała ewidentnie zaznaczająca się specjalizacja, która uwzględniała przede wszystkim podstawowe dziedziny produkcji rolniczej, przygotowanie profesjonalne i szerzenie postępu rolniczego oraz życie rodziny chłopskiej.

Zdecydowanie się nowej władzy państwowej na daleko posuniętą specjalizację służby rolnej, mimo obiektywnego braku wykształconej kadry, należy uznać za zjawisko nader pozytywne w tej pierwszej powojennej fazie kształtowania się omawianej tu kategorii zawodowej. Stąd też w powiatowych biurach rolnych znajdowali się wówczas instruktorzy do spraw produkcji roślinnej, zwierzęcej, ogrodnictwa, organizacji gospodarstw rolnych, przysposobienia rolniczego oraz kół gospodyń wiejskich⁴. Jest rzeczą dość znamienne, iż te koncepcje strukturalne częściowo zaadaptowano do modelu współczesnej terenowej służby rolnej z tym, że ze szczebla powiatowego przeniesiono je na szczebel gminny.

Równocześnie w pierwszych latach Polski Ludowej samorzutnie organizowano służby specjalistyczne przy instancjach rozmaitych związków branżowych, które udzielały fachowej porady rolnikom, zależnie od realizowanego profilu upraw czy hodowli. Służby instruktorskie niektórych związków funkcjonują nawet dotychczas, a zwłaszcza takie, jak zajmujące się doradztwem w zakresie uprawy tytoniu, buraka cukrowego, roślin oleistych, chmielu oraz hodowli pszczoł czy też odpowiednich zwierząt domowych.

Z początkiem 1947 r. powiatowe biura rolne zostały pospiesznie włączone do powiatowych związków „Samopomoc Chłopska”. W tej drugiej fazie służba rolna będąc w bezpośredniej gestii „Samopomocy Chłopskiej” nie przejawia większej dynamiki w rozwoju produkcji rolniczej. Należy jeszcze dodać, że w tym samym roku zlikwidowano lub też poważnie ograniczono działalność wymienionych powyżej służb instruktorskich związków branżowych, które udzielały specjalistycznych porad rolnikom będącym odpowiednimi plantatorami lub hodowcami.

Poczynając więc od tej drugiej fazy kształtowania się służby rolnej jako kategorii zawodowej zaczyna się stosunkowo długoletni, dla niej jednak mało korzystny okres i to pod wieloma względami.

⁴ Dostrzega się tu duże podobieństwo strukturalne ze współczesną gminną służbą rolną, z tym istotnym wyjątkiem, że funkcjonuje ona na innym szczeblu administracji państwowej. Oczywiście w trakcie dokładnej konfrontacji zaznaczyłyby się i inne, mniej istotne różnice pomiędzy służbą rolną pierwszych lat po wyzwoleniu a obecną.

Po dwóch latach niezbyt owocnej działalności służba ta z PZGS ponownie została przeniesiona do administracji państwowej i tym samym weszła w trzeci z kolei etap swego istnienia, który cechował się raczej regresem niż rozwojem. Była ona bezpośrednio podporządkowana wydziałom rolnictwa i reform rolnych przy starostwach, a po przeprowadzonej reformie aparatu państwowego odpowiednio podległa zarządom rolnictwa powiatowych i wojewódzkich rad narodowych⁵. Status społeczno-prawny służby rolnej tej trzeciej fazy jej kształtowania się jako kategorii zawodowej nie był wyraźnie uregulowany. Normowały go jedynie ulegające częstym zmianom zarządzenia ministra rolnictwa oraz wewnętrzne przepisy poszczególnych szczebli rad narodowych. Zasadniczym i nadrzędnym celem służby rolnej w latach 1950 - 1956 była silnie wówczas preferowana szybka kolektywizacja rolnictwa⁶.

Pod koniec tego okresu ewidentnie zaznaczyły się zmiany w polityce rolnej, a tym samym i w stylu funkcjonowania agronoma i służby rolnej. W 1957 r. powstał Związek Kółek Rolniczych, który w rok później przejął z rad narodowych ponad tysięczną kadrę instruktorską z reguły nie posiadającą zadowalającego przygotowania do prowadzenia specjalistycznego doradztwa rolniczego⁷. W ten sposób służba rolna weszła w czwarty etap swojego rozwoju. Zgodnie z odpowiednimi ustaleniami formalnie nazwano ją służbą agronomiczną, mającą na celu wszechstronne rozwijanie działalności gospodarczej, wyrażającej się przede wszystkim w organizowaniu produkcji roślinnej i zwierzęcej, czuwaniu nad prawidłową eksploatacją maszyn rolniczych, inspirowaniu zespołowego wytwarzania materiałów budowlanych i pobudzaniu innych form ożywienia społeczno-ekonomicznego wsi. Służba agronomiczna kółek rolniczych uznana została za głównego koordynatora działalności gospodarczej rolników.

W strukturze organizacyjnej i działalności służby agronomicznej nastąpiły odpowiednie zmiany po I Krajowym Zjeździe Kółek Rolniczych w 1959 r., na którym zapadła decyzja, aby w każdej gromadzie powołano etatowego agronoma rolnego. Tak więc od tego czasu sukcesywnie wzrastała liczba agronomów gromadzkich coraz to lepiej przygotowanych do wykonywania tego dość skomplikowanego zawodu.

Jednocześnie od 1959 r. stopniowo zachodził proces krystalizacji zawodu agronoma i umacniania jego pozycji w społeczności wiejskiej. Ponadto ulegały poprawie warunki bytowe służby agronomicznej, czego wymownym wskaźnikiem była zainicjowana w 1960 r. idea budowy

⁵ K. Sand, *Problemy gminnej służby rolnej*, Rzeszów 1974, s. 7.

⁶ Ibidem.

⁷ Cz. Maziarz (red.), *Metodyka pracy instruktorskiej w rolnictwie*, Warszawa 1968, s. 37.

agronomówek umożliwiających przybliżenie specjalisty rolnego do środowiska wiejskiego i zwiększenie zainteresowania pracą agronoma absolwentów uczelni i szkół rolniczych. W latach sześćdziesiątych systematycznie wzrastała kadra doradztwa rolniczego i unowocześniała się jej wielokierunkowa działalność.

Z początkiem kwietnia 1968 r. służba rolna weszła w następną swoją fazę, piątą z kolei. Ze Związku Kółek Rolniczych znów powraca ona do rad narodowych oraz przechodzi poważną reorganizację. Znamionną innowacją było utworzenie stanowisk agronomów i zootechników gromadzkich bezpośrednio podległych i pracujących w prezydium GRN. W zależności od wielkości obszarowej i struktury gospodarstw rolnych odpowiednie ustalenia rządowe zezwalały na powoływanie w zespołach gromadzkich specjalistów rolnictwa, tzw. asystentów wykonujących zlecaną przez agronomów i zootechników pracę administracyjną. Agronomowie i zootechnicy oraz ewentualni ich asystenci stanowili wówczas gromadzką służbę rolną. Nadzór nad jej działalnością sprawował bezpośrednio przewodniczący prezydium GRN, a pośrednio i merytorycznie kwestie podlegały wydziałowi rolnictwa i leśnictwa prezydium PRN. Gromadzka służba rolna, mimo zaledwie czteroletniej kadencji, poważnie rozrosła się kadrowo i wyraźnie zaznaczyła się w życiu gospodarczym i administracyjnym wsi. Efekty działalności tej kategorii zawodowej są trudne do ustalenia, lecz z pewnością byłyby one znacznie większe, gdyby nie nadmierne jej obciążenie różnorodnymi dorywczymi obowiązkami, najczęściej wcale lub luźno powiązanymi z działalnością merytoryczną.

Z początkiem 1968 r. władze państwowe ustaliły zakres funkcjonowania gromadzkiej służby rolnej oraz nowy system wynagrodzeń zachęcający do podejmowania pracy na stanowisku agronoma i zootechnika oraz ich asystenta. Decyzje te miały na celu szerokie spopularyzowanie tej kategorii zawodowej oraz szybkie podniesienie efektywności jej działania.

Władze państwowe uznały ponadto gromadzką służbę rolną za czołowego organizatora produkcji rolniczej i zarazem najbardziej kompetentnego doradcę indywidualnych rolników zamieszkałych w obrębie danej gromady.

Gromadzka służba rolna funkcjonowała stosunkowo krótko, lecz szybko uległa zbiurokratyzowaniu. Jej zasługi, jak zresztą każdej działalności instruktazowo-doradczej, i to nie tylko w rolnictwie, nie nadają się do aptekarskiego wyważenia i ustalenia. Obok wielu niedociągnięć ogólnie znanych, nie z jej inicjatywy powstałych, dużych przerostów biurokratycznych oraz narzucanych jej z różnych instytucji i instancji dodatkowych zadań należy widzieć także i osiągnięcia, które w sposób pośredni i może zbyt okrężną drogą udałoby się wykazać. Potwierdzają to zresztą niektórzy socjologowie prowadzący na przełomie lat sześć-

dziesiątych i siedemdziesiątych badania nad przepływem innowacji i modernizacją wsi i rolnictwa⁸.

Obiektywnie stwierdzając, te zintensyfikowane, ostatnio wielostronne zachodzące procesy unowocześniające życie społeczno-gospodarcze wsi, prowadzące z kolei do przeobrażeń ustrojowych w naszym rolnictwie⁹, w dużym stopniu stanowią efekty oddziaływania interesującej nas tu kategorii zawodowej. Ponadto prawne ustalenia statusu pracowników gromadzkiej służby rolnej podniosły rangę zawodu agronoma. Dobre i złe tradycje z tej i poprzednich faz służby rolnej uwzględniono przy modelowaniu działającej obecnie gminnej służby rolnej.

IV. STRUKTURA I FUNKCJONOWANIE GMINNEJ SŁUŻBY ROLNEJ

W procesie wzmożonego wzrostu i doskonalenia naszej gospodarki i życia społecznego wynikającego z założeń programowych przyspieszonego rozwoju kraju z początkiem 1973 r. przeprowadzono szeroko zakrojoną reorganizację systemu doradztwa i upowszechniania postępu w rolnictwie; tym samym analizowana kategoria zawodowa weszła w szóstą swoją fazę (uwzględniając jedynie powojenne trzydziestolecie). W tym nowym modelu służby rolnej założono dynamiczny jej wzrost ilościowy i jakościowy mocno akcentując ważność szeroko pojmowanych kwalifikacji zatrudnianej w niej kadry. Zastosowano także zupełnie inny niż w gromadzkiej służbie rolnej podział pracy, wynikający zresztą ze struktury organizacyjnej działającej obecnie w gminie służby instruktorskiej.

Zreformowana służba rolna, podobnie jak przez parę lat przed 1973 r., pozostała w bezpośredniej dyspozycji najniższego ogniwa administracji państwowej, to jest urzędu gminnego, a więc w bliskim sąsiedztwie specyficznego warsztatu pracy agronoma. Zapoczątkowana jeszcze w latach pięćdziesiątych idea maksymalnego przybliżenia instruktorów doradztwa rolniczego do zagrody chłopskiej została w pełni zrealizowana już w modelu gromadzkiej służby rolnej i jeszcze pełniej uwzględniona w obecnym systemie gminnego doradztwa rolniczego.

Skład osobowy i reprezentowane w gminnej służbie rolnej specjalności uzależniono od specyfiki i realnych potrzeb społeczno-gospodarczych gminy. Najczęściej jednak służbę rolną stanowi 6 - 10-osobowy zespół pracowniczy, w skład którego wchodzi starsi instruktorzy, instruktorzy i młodsi instruktorzy do spraw: rolnych, wiejskiego gospo-

⁸ Chodzi tu przede wszystkim o takie prace jak: B. Gałęski, *Innowacje a społeczność wiejska*, Warszawa 1971; W. Makarczyk, *Przyswajanie innowacji*, Wrocław—Warszawa—Gdańsk 1971; J. Turowski, A. Bornus, *Drogi modernizacji wsi*, Warszawa 1970; *Upowszechnianie nowości produkcyjnych wśród rolników*. Praca zbiorowa pod redakcją B. Gałęskiego, Warszawa 1969.

⁹ Z. Tomaszewski, *Przeobrażenia ustrojowe w rolnictwie Polski Ludowej*, Warszawa 1974.

darstwa domowego, budownictwa wiejskiego oraz melioracji i łąkarstwa. Ponadto, jeżeli zaznaczy się w danej gminie wyraźniejsza specjalizacja w produkcji rolniczej, zgodnie z przepisami na stanowisku instruktora można zatrudnić odpowiedniego specjalistę, na przykład z zakresu sadownictwa, warzywnictwa, chowu trzody chlewnej, bydła itp. Poza wymienionymi już instruktorami z obligatoryjnie wymaganym wykształceniem rolniczym, służbę rolną w sensie administracyjnym wzmacnia 2-3 referentów rolnych, którzy wprawdzie będąc podwładnymi sekretarza gminy, funkcjonalnie najbardziej są powiązani z tą służbą. Na zlecenie kierownika, a nawet i instruktorów rolnych, referenci wykonują rozmaite prace biurowo-administracyjne dotyczące szeroko pojmowanego rolnictwa. Pracą gminnej służby rolnej wprost kieruje jej kierownik, a pośrednio naczelnik gminy oraz merytorycznie wydział rolnictwa i skupu urzędu powiatowego.

Niezależnie od wymienionych tu faz rozwojowych i modelu strukturalnego oraz formalnych nazw, interesująca nas tu kategoria zawodowa zawsze miała realizować jednakowe lub zbliżone cele, różnorodnie najwyżej osiągane i wyprowadzane z odmiennych niekiedy założeń i koncepcji polityki rolnej. Generalnie rzecz biorąc, służba rolna tak w ciągu trzydziestolecia, jak i w okresie wcześniejszym jest kategorią pracowniczą zajmującą się szerzeniem oświaty rolniczej i upowszechnianiem postępu w produkcji rolniczej i wiejskim gospodarstwie domowym oraz propagowaniem szeroko pojmowanej kultury i nowoczesności w społeczeństwie wiejskim.

Z przeprowadzonych wstępnych badań wynika, że obecny model służby rolnej jest z pewnością najlepszy z dotychczasowych, lecz w licznych jeszcze przypadkach założenia ujęte w sformułowaniach prawnych nie są z wielu powodów w szerszym zakresie realizowane. Szczególnie niepokojącym zjawiskiem jest jeszcze majoryzowanie czynności doradczo-inspiratorskich, wbrew wyraźnym ustaleniom modelowym, przez czynności manipulacyjno-egzekutorskie. Brak większej zgodności pomiędzy modelem teoretycznym a tzw. modelem empirycznym można uznać za swoistą prawidłowość, ale dostrzegany dystans dzielący te modele jest jednak zbyt wielki, aby go potraktować jako zjawisko „normalne”.

Do poważniejszych zalet współczesnego systemu terenowej służby rolnej — zdaniem większości badanych — należy przede wszystkim racjonalny podział pracy i prawidłowy przydział podopiecznych gospodarstw rolnych, skupionych zwykle w jednym niezbyt rozległym rejonie. Każdy agronom sprawuje nad „swoimi” gospodarstwami merytoryczną kontrolę, inspiruje nowoczesne metody uprawy i hodowli oraz koordynuje niektóre aspekty działalności produkcyjnej rolników i funkcjonowanie instytucji obsługujących ich gospodarstwa. Taki styl pracy umożliwiałby agronomowi szybsze i wnikliwsze rozpoznanie warunków

produkcyjnych i potrzeb społecznych podległego mu rejonu. Ponadto stosowany rodzaj pracy instruktorskiej ułatwia nawiązanie bezpośrednich kontaktów i silniejszych więzi z mieszkańcami danego rejonu oraz wskazuje na większą odpowiedzialność agronoma za rozwój społeczno-ekonomiczny podległego mu rejonu.

Obecny, tzw. terytorialny, przydział zadań, w przeciwieństwie do problemowego, stosowanego w gromadzkiej służbie rolnej, stwarza każdemu agronomowi większe i realniejsze szanse na spożytkowanie swoich umiejętności organizatorskich i wiedzy fachowej. Z kolei sprzyja to wcześniejszemu i pełniejszemu pozyskaniu dla swojej pracy rolników, a tym samym w dalszej perspektywie wyrobieniu sobie, tak istotnego w tym zawodzie, uznania i autorytetu. Niezależnie od powyższych pozytywnych właściwości, rejonowy przydział czynności jest bardziej uzasadniony i z tego jeszcze powodu, że umożliwia agronomowi w czasie jednego kontaktu z rolnikiem skojarzenie kilku kwestii oczekujących na załatwienie.

Oczywiście, poza już wymienionymi i innymi jeszcze zaletami rozpatrywanego tu modelu służby rolnej, dają się dostrzec też i jego wady, choćby, dla przykładu, problem tak szerokich kwalifikacji i wątpliwych kompetencji jednego specjalisty w zakresie rozległej problematyki agrotechnicznej i zootechnicznej. Trudność tę drogą dokształcania czynnych agronomów, a w przyszłości dzięki odpowiedniej modyfikacji systemu kształcenia kadr, bardziej dostosowanego do rzeczywistych potrzeb gminnej służby rolnej, można będzie prawie całkowicie pokonać. Aktualnie jednak stanowi to istotną wadę analizowanej kategorii zawodowej. Zestawiając obok siebie zarówno zalety, jak też i wady obecnego modelu służby rolnej, z pewnością te pierwsze znacznie dominują nad drugimi, a ponieważ perspektywicznie rzecz biorąc istnieją potencjalne możliwości pomyślnego rozwiązania problemu wystarczających kwalifikacji instruktorów, ten właśnie model doradztwa rolniczego wydaje się najlepszy ze wszystkich jego powojennych wersji.

Jak ogólnie wiadomo, praca zawodowa agronoma jest mało wymierna a nader skomplikowana dla bieżącej kontroli. Obecny model strukturalny i system pracy służby rolnej zwiększa możliwości sprawowania nadzoru nad poszczególnymi agronomami wykonującymi swój zawód na mniej rozległym obszarze niż to bywało dawniej w służbie typu gromadzkiego, czy jeszcze wcześniejszych fazach rozwojowych tej kategorii zawodowej. Jest to przede wszystkim istotne z punktu widzenia sprawnego kierowania, które we wszystkich pracach terenowych, nie tylko służby rolnej, sprawia poważne trudności¹⁰.

Jednak, mimo tego pozornego udogodnienia, pogłębiona i pełna oce-

¹⁰ J. Makara, *Problemy kierowania pracą gminnej służby rolnej*, Przegląd Organizacji 1974, nr 3.

na pracy służby rolnej nadal jest wysoce skomplikowana, a nawet problematyczna. Jak dawniej, tak i współcześnie niezmiernie trudno jest ustalić stopień zasług tej kategorii zawodowej w dotychczasowej modernizacji naszego rolnictwa, poprawie warunków bytowych ludności wiejskiej oraz jej faktycznego udziału w dokonanych i zachodzących przemianach społeczno-kulturowych wsi.

Problem oceny funkcjonowania gminnej służby rolnej znalazł odzew w odpowiednim dokumencie wydanym przez ministra rolnictwa¹¹. Wprawdzie zawarte w nim zalecenia i wytyczne dotyczą przede wszystkim indywidualnej oceny agronomów, niemniej stanowi on zastępcze narzędzie do przeprowadzania oceny działalności poszczególnych zespołów instruktorskich w gminach.

Agronomowie — zgodnie z zaleceniami ministerialnymi — mają być oceniani systemem punktowym. Uzyskany wynik z tak przeprowadzonej oceny pracowniczej ma stanowić główną podstawę przyznawania premii i stosowania innych bodźców aktywizujących gminną służbę rolną. W różnej formie będą wyróżniani przede wszystkim ci instruktorzy, którzy wykonali roczne zadania wynikające z planu społeczno-gospodarczego gminy w zakresie rolnictwa oraz z planu upowszechniania postępu rolniczego. Wśród zadań realizowanych w ciągu roku, będących wskaźnikiem aktywności zawodowej instruktora, dominują te, które zostały każdemu agronomowi przydzielone w formie polecenia służbowego. Wykonawstwo tych zadań przez wielu agronomów ma także zbyt formalistyczny charakter, co szczególnie ujawnia się w metodach kształtowania sylwetki nowoczesnego rolnika i wprowadzania postępu do społeczności wiejskiej.

Mimo wielu przeciwwskazań, zdarzają się nadal jeszcze zbyt administracyjne metody unowocześniania indywidualnego rolnictwa w codziennej działalności gminnej służby rolnej, które dobitnie scharakteryzował i ocenił jeden z kompetentnych w tym zakresie naczelników gmin stwierdzając: „Służba rolna, jak do tej pory, nie może wykazać się wymiernymi efektami, nie ma ona możliwości bardziej samodzielnego kierowania się i wykorzystywania własnej wiedzy i inwencji, gdyż ciągłe akcje wymyślane przez nasze zwierzchnie władze terenowe czynią z zatrudnionego w niej fachowca rejestratora i improwizatora, a niekiedy i pisarczyka, w wyniku czego służba ta nie ma czasu na tak ważną i potrzebną fachową pracę z rolnikami”¹².

Agronomowie jeszcze za dużo swojego czasu przeznaczają na odwiedzanie rolników, lecz niestety najczęściej celem wywarcia presji, aby wykupili przydzieloną im normę nawozów mineralnych, czy też niekiedy mniej atrakcyjne, zdaniem rolników, materiały siewne lub zarodo-

¹¹ *Zbiór podstawowych przepisów w sprawie organizacji, zadań i wynagradzania gminnej służby rolnej*, Warszawa 1974, s. 20 - 29.

¹² Wypowiedź zdobyta w drodze wywiadu.

we. Nie są to oczywiście sytuacje przynoszące agronomowi poważanie społeczne. Rolnicy w pracowniku służby rolnej powinni dostrzegać życzliwego doradcę i pomocnika, a więc specjalistę oczekiwanego i cenionego w środowisku wiejskim. Zdarzają się niejednokrotnie przypadki niedotrzymywania terminów przez różne instytucje kooperujące ze służbą rolną i indywidualnym rolnictwem lub jakichś ukrytych wad rozprzodzanego materiału nasiennego. Nierzadko więc powstają sytuacje, kiedy gminna służba rolna lub bezpośrednio jej instruktor ponosi konsekwencje za wadliwą działalność licznych instytucji obsługujących ludność rolniczą.

Gminna służba rolna stanowi taki zespół pracowniczy, który nie może w pełni realizować swoich obowiązków profesjonalnych nie współdziałając z wieloma organizacjami i nie mniej licznymi instytucjami interesującymi się problematyką wiejską i rolniczą. Ten wielospecjalistyczny sztab „ekspertów” funkcjonujący w gminie spełnia rolę nie tylko głównego „nośnika” rozmaitych innowacji gospodarczych i ogólnocywilizacyjnych, ale także istotnego mechanizmu transmisyjnego pomiędzy socjalistycznym państwem a indywidualnym producentem rolnym. Aktualnie realizowane przez służbę rolną zadania odnoszą się zwłaszcza do działalności produkcyjnej, a dopiero w dalszej nieco perspektywie wyraźniej będą one rozszerzane na sferę społeczno-kulturową życia rolnika i jego rodziny. Pełna realizacja tych ważnych, choć na razie drugoplanowych celów, zależy nie tylko od agronoma, ale od wykonania poważnych zamierzeń z zakresu polityki społecznej, przewidywanych na najbliższe lata w środowisku wiejskim, pogłębiających egalitaryzację naszego społeczeństwa.

Z dotychczasowych rozważań można, między innymi, wyprowadzić uogólnienie mówiące o tym, że gminna służba rolna w środowisku wiejskim stanowi kategorię zawodową, od której w znacznej mierze zależy współczesne, a zwłaszcza perspektywiczne oblicze naszej wsi i rolnictwa. Stąd nasuwa się i drugi wniosek uzasadniający potrzebę podejmowania badań nad tą kategorią profesjonalną.

V. NIEKTÓRE PSYCHOSPOŁECZNE OSOBLIWOŚCI ZAWODU AGRONOMA (INSTRUKTORA ROLNEGO)

Psychospołeczne problemy zawodu agronoma okazjonalnie i fragmentarycznie sygnalizowano charakteryzując służbę rolną jako kategorię zawodową przechodzącą w okresie powojennym sześć uprzednio przedstawionych faz rozwojowych. Poruszono więc już pewne kwestie dotyczące osobliwości zawodu agronoma i jego wielopłaszczyznowych powiązań z wieloma układami społecznymi. W niniejszej części artykułu będą rozpatrywane dalsze istotne właściwości tej wciąż jeszcze profesjonalizującej się pracy instruktora rolnego.

Współcześnie zawód agronoma (instruktora) gminnej służby rolnej, pomimo zaawansowanej regulacji jego statusu prawnego i stosunkowo korzystnego systemu wynagrodzeń, nie zdobył sobie pozycji społecznej odpowiadającej randze realizowanych zadań. Zjawisko to, między innymi, znalazło potwierdzenie, wprawdzie w odniesieniu do agronoma końca lat sześćdziesiątych, w badaniach nad autorytetami wiejskimi¹³.

Agronom, czy szerzej mówiąc pracownik gminnej służby rolnej, należy do kategorii zawodów stosunkowo młodych i w zasadzie nadal się jeszcze kształtujących, w której dotychczas występują nikłe możliwości awansu, tak istotnego zwłaszcza dla ludzi młodych. Oni to przecież wyraźnie dominują wśród kadry instruktorskiej. Można tu wyprowadzić taką supozycję, że ten aspekt stanowi jeden z czynników niezbyt chętnego podejmowania pracy w służbie rolnej prawie powszechnie dysponującej wolnymi etatami. Chodzi tu o problem awansu zarówno w sensie przesuwania się na coraz to wyższe szczeble hierarchii stanowisk, jak i w sensie wzrostu uposażenia, zwłaszcza za wysługę lat. Ostatni przejaw awansu częściowo uwzględnia nowy system płac preferujący agronomów o dłuższym stażu zawodowym, a tym samym przeciwdziałający zjawisku ich nadmiernej fluktuacji. Stabilizacja w zawodzie agronoma jest szczególnie pożądana, bowiem efekty jego pracy możliwe są do uchwycenia dopiero po kilku lub kilkunastu latach.

Inną, także specyficzną i też raczej negatywną właściwością zawodu agronoma jest wymóg niemalże codziennego utrzymywania bezpośredniego kontaktu z licznymi producentami rolniczymi, nie zawsze zamieszkałymi w zwartym rejonie, którzy ponadto stanowią dla niego swoiste środowisko pracy. Jednak znacznie dotkliwiej odczuwa się w tym zawodzie konieczność występowania nie tylko w roli doradcy indywidualnego rolnika, lecz niekiedy i „egzekutora”, a więc w rolach wyraźnie konfliktowych.

Niewątpliwie do tej kategorii zawodów należy nauczyciel, lekarz, pielęgniarka i oczywiście w dużej mierze interesujący nas tu agronom. Efekty pracy instruktora zależą wprawdzie od jego wiedzy fachowej, ale może jeszcze bardziej od umiejętnego oddziaływania na podopiecznych gospodarzy. Niebezpieczne jest twierdzenie, że misją profesjonalną i społeczną agronoma jest kształtowanie właściwych, w tym zaś głównie innowacyjnie zorientowanych, postaw zawodowych rolników i współdziałających z nimi członków rodzin.

Agronom-instruktor gminnej służby rolnej nie ma wprawdzie własnej pragmatyki, tak jak zawód nauczyciela czy lekarza, ale łączy go z tamtymi, o czym już wspomniano, dość istotne wspólne komponenty składające się na ideologię zawodu¹⁴. Zdaniem niektórych polskich so-

¹³ S. Dziabała, *Autorytety wiejskie. Studium socjologiczne*, Warszawa 1973.

¹⁴ D. Dobrowolska, *Ideologie zawodowe. Zarys problematyki*, Studia Socjologiczne 1970, nr 3.

cyologów te właśnie trzy kategorie zawodowe: nauczyciele, lekarze i agronomowie, zwłaszcza po 1956 r. miały rzekomo stanowić „awangardę ideologiczną w dziele przeobrażeń wsi”¹⁵. Rola zawodowa agronoma tym, między innymi, wyróżnia go spośród podobnych do niej profesji, że nie ma tak bogatej tradycji i ustabilizowanej pozycji oraz odpowiednio zarysowanej osobowości zawodowej. Wprawdzie i agronomowie mają uzasadnioną podstawę nawiązywania do odległej przeszłości swojego zawodu, sięgającej lat międzywojennych i jeszcze wcześniejszych, lecz ze względu na brak ciągłości w pielęgnowaniu tradycji profesjonalnych i odmiennosc warunków ustrojowych nie może być mowy o przyjmowaniu w takim czy innym stopniu dawnych wzorów roli zawodowej agronoma¹⁶. Dawne modele tej roli, głównie o aspekcie społecznym nie były w ostatnich latach szerzej omawiane.

Współczesny agronom w małym stopniu bazuje na wzorach wypróbowanych przez swoich poprzedników, często wyróżniających się zaangażowaniem społecznym i wiedzą specjalistyczną, a tym samym zasługujących na uznanie i w wielu kwestiach na naśladownictwo. Gminna służba rolna wypracowuje własne metody oddziaływania na rolnika i wyrabia sobie opinię coraz mniej zabarwioną zbyt krytyczną opinią agronomów z dawnych lat. Dostrzega się obecnie w niektórych środowiskach zjawisko urabiania krzywdzącego poglądu o instruktorach, który, między innymi, wyraża się w stereotypowych określeniach i epitetach nie mających większego uzasadnienia (np. egzekutor, poganiacz), zamiast agronom „doradca”. Te pejoratywne oceny nie są wyraźnie ujawniane w skali ogólniejszej, jednak choćby ze względów profilaktycznych warto i należałoby o nich wspomnieć.

Rola zawodowa instruktora rolnego silnie zalega się z jego innymi rolami społecznymi¹⁷. Obowiązki profesjonalne trudno niekiedy oddzielić od społecznych, dlatego też większość agronomów jest dość wyraźnie zaangażowana społecznie w swoim rejonie lub gminie. Interesujące prawdopodobnie okazałoby się dokładniejsze przeanalizowanie roli zawodowej agronomów w korelacji z ich pozostałymi rolami społecznymi.

Satysfakcja wynikająca z pełnienia roli profesjonalnej i pozostałych ról u agronoma, podobnie jak w zawodzie adwokata czy lekarza, zależy od uznania społecznego. Zatem gminna służba rolna osiągać będzie tym

¹⁵ Z. Grzelak, *Pozycja społeczna pracowników umysłowych na wsi w świetle pamiętników*, (w:) *Młode pokolenie wsi Polski Ludowej*, t. VII, Warszawa 1969, s. 231.

¹⁶ J. Popiel, *O zawodzie agronoma społecznego*. Warszawa 1939. Autor wszechstronnie przedstawił genezę i osobliwości tego specyficznego zawodu. Zapotrzebowanie współczesnego środowiska wiejskiego na wielokierunkowo wykształconego agronoma wykazał między innymi J. Kuźma, *Środowisko wiejskie jako odbiorca wiedzy rolniczej*, *Roczniki Socjologii Wsi* 1973, nr 11.

¹⁷ D. Dobrowolska, *Studia nad znaczeniem pracy dla człowieka*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1974.

większe sukcesy, im pełniejsze zdobędzie sobie zaufanie i większe poważanie, których głównym i zasobnym źródłem jest wiedza zawodowa zweryfikowana wśród ludności swojego rejonu. Z tego więc wynika, że w zawodzie agronoma pożądany jest specyficzny typ kwalifikacji składających się z wiedzy i umiejętności specjalistycznych oraz przygotowania psychopedagogicznego.

Ta druga część rzeczywistych kwalifikacji agronoma jest nie mniej ważna niż pierwsza. Badania nad funkcjonowaniem służby rolnej wskazują, że niektórzy dobrzy specjaliści z zakresu rolnictwa nie osiągają większych sukcesów pracując na stanowisku instruktora, bowiem napotykać na duże przeszkody w nawiązywaniu kontaktów z rolnikami i popularyzowaniu wiedzy rolniczej, a zwłaszcza w upowszechnianiu nowości wymagających szczególnej argumentacji. Szkolnictwo rolnicze przygotowujące potencjalną kadrę dla służby rolnej powinno w jednakowym stopniu doceniać obie dziedziny czy też strony kwalifikacji agronoma.

Już wcześniej nadmieniano, że instruktor gminnej służby rolnej pośredniczy pomiędzy państwem a indywidualnym rolnictwem. W swojej codziennej działalności musi on niejednokrotnie kojarzyć interesy socjalistycznego państwa z interesami indywidualnego producenta rolnego.

Osobliwości rozpatrywanego zawodu wyrażają się jeszcze i w tym, że wypływające z jego istoty zadania i czynności w dużym zakresie mają twórczy charakter, a ich realizacja wymaga inicjatywy i niemałej zaradności pracowniczej. Jednak z tymi psychospołecznymi cechami rozmią się niekiedy praktyka kierowania gminną służbą rolną, zwłaszcza zaś, gdy chodzi o metodę opracowywania planów pracy. Zadania tej służbie przydzielają w postaci polecenia służbowego odpowiednie władze zwierzchnie bez konsultowania się z ich wykonawcami. Taki system przydziału pracy ogranicza współpartnerstwo agronoma w planowaniu swojej działalności.

*

Celem niniejszego artykułu nie było wnikliwie przedstawienie psychospołecznej sylwetki zawodu agronoma, a jedynie zwrócenie uwagi na niektóre istotniejsze jego właściwości oraz przeanalizowanie jego ewolucji. Rozwój i podporządkowanie administracyjne zawodu zostały przeanalizowane równoległe ze strukturalnymi przeobrażeniami służby rolnej jako swoistej kategorii zawodowej.

Traktując tę służbę jako ciągle zmieniającą się, ale jedną kategorię zawodową, wyodrębniono sześć faz biorąc za podstawę kryterium przynależności administracyjnej i jej strukturę oraz specyfikę stosowanych metod unowocześniania wsi i indywidualnego rolnictwa.

Uwzględniając zarówno przedstawione, jak i jedynie zasygnalizowane kwestie powyższej kategorii zawodowej i tak różnorodne osobliwości zawodu agronoma zauważa się, że wiele spośród nich zasługuje na dokładniejsze i wieloaspektowe ujęcie. Przedstawione cechy roli zawodowej agronoma zachęcają do zajmowania się problematyką tego wprawdzie młodego, ale z ekonomicznego i społeczno-ustrojowego punktu widzenia, tak dziś istotnego zawodu.

EVOLUTION ET PARTICULARITÉS DE LA PROFESSION D'AGRONOME

Resumé

Dans l'article on a présenté l'évolution de la profession d'agronome et quelques unes de ses particularités psychosociales en Pologne. Ces deux questions ont été analysées en liaison avec le système de l'administration locale qui a été réorganisé à plusieurs reprises ainsi qu'avec la politique agricole changeante et la structure du service agricole elle aussi souvent remaniée.

La problématique de fond est précédée de remarques préliminaires et de considérations terminologiques. On y a commenté deux groupes de sujets complémentaires qui sont: 1) l'évolution et les phases de développement du service agricole en tant que catégorie professionnelle et 2) les particularités psychosociales les plus importantes du rôle professionnel de l'agronome contemporain — instructeur du service agricole cantonal. On a en plus soulevé d'autres questions qui complètent l'article et de ce fait ont été traitées plutôt en marge des considérations.

L'analyse du processus trentenaire de l'évolution de la catégorie professionnelle dont il est ici question, débute par une esquisse de son premier modèle d'après-guerre puis on a montré les traits spécifiques des quatre phases d'évolution successives. On a attaché une attention particulière à la sixième et dernière étape, c'est à dire au service agricole cantonal tel qu'il fonctionne actuellement.

Si l'on regarde de plus près le service agricole actuel, on peut remarquer qu'il adopte certains éléments des phases d'évolution précédentes, principalement du premier modèle d'après-guerre ce qui se reflète clairement dans la structure de l'organisation et dans le système du travail. On a également montré les particularités psychosociales de la profession d'agronome à l'heure actuelle qui sont: faibles chances d'avancement, caractère subjectif du travail conflit des rôles professionnels (conseiller — exécuteur), faible prestige etc.